BOSHLANG‘ICH SINF DARSLIKLARINING DIDAKTIK IMKONIYATLARINI KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA BAHOLASH

Do‘stova Munavvar Iskandarovna
Osiyo xalqaro universitetining magistiranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.24106231

Annotatsiya. Mazkur tezisda boshlang‘ich sinf darsliklarining didaktik imkoniyatlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida baholash masalalari yoritilgan. Unda yangi avlod darsliklarining mazmuni, ularda berilgan nazariy, amaliy, mantiqiy va ijodiy topshiriqlarning o‘quvchilar bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, darsliklardagi o‘quv materiallarining o‘quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalarni shakllantirish, mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarga yechim topish hamda olgan bilimlarini kundalik hayotda qo‘llash imkoniyatlari baholanadi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida darsliklar samaradorligini oshirishga doir ilmiy-metodik tavsiyalar ilgari suriladi.
Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, darslik, didaktik imkoniyat, kompetensiyaviy yondashuv, tayanch kompetensiyalar, fanga oid kompetensiyalar, yangi avlod darsliklari, amaliy topshiriqlar, mustaqil fikrlash, ta’lim samaradorligi.

Аннотация. В данной тезисной работе рассматриваются вопросы оценки дидактических возможностей учебников начальных классов на основе компетентностного подхода. Анализируются содержание учебников нового поколения, а также значение представленных в них теоретических, практических, логических и творческих заданий в развитии знаний, умений и навыков учащихся. Особое внимание уделяется возможностям учебных материалов в формировании ключевых и предметных компетенций, развитии самостоятельного мышления, поиске решений проблемных ситуаций и применении полученных знаний в повседневной жизни. Предлагаются научно-методические рекомендации по повышению эффективности учебников на основе компетентностного подхода.
Ключевые слова: начальное образование, учебник, дидактические возможности, компетентностный подход, ключевые компетенции, предметные компетенции, учебники нового поколения, практические задания, самостоятельное мышление, эффективность образования.

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda ta’lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri o‘quvchilarga tayyor bilimlarni yetkazish bilan cheklanib qolmasdan, ularning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi, muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishi hamda egallagan bilimlarini kundalik hayotda qo‘llay olish qobiliyatini rivojlantirishdan iborat. Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich ta’lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni samarali tatbiq etish alohida ahamiyat kasb etadi.

Kompetensiyaviy yondashuv ta’lim mazmunini o‘quvchining amaliy faoliyati bilan bog‘lash, bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo‘llashga o‘rgatish va zarur kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuv hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflarda bu jarayonning samaradorligi ko‘p jihatdan foydalanilayotgan darsliklarning mazmuni, undagi topshiriqlarning tuzilishi va didaktik imkoniyatlariga bog‘liq.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda ta’lim sifatini oshirish, o‘quv dasturlari va darsliklar mazmunini takomillashtirish, xalqaro ta’lim standartlariga mos o‘quv materiallarini yaratishga katta e’tibor qaratilmoqda. Yangi avlod darsliklarida nazariy ma’lumotlar bilan bir qatorda amaliy, mantiqiy, muammoli va kreativ topshiriqlarning keng o‘rin olishi o‘quvchilarning funksional savodxonligi, tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, boshlang‘ich sinf darsliklarini faqat mavzular mazmuni yoki berilgan ma’lumotlar hajmi asosida emas, balki ularning o‘quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalarni shakllantirish imkoniyatlari nuqtayi nazaridan ham baholash zarur. Bunda topshiriqlarning hayotiyligi, o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mosligi, mustaqil faoliyatga yo‘naltirilganligi hamda fanlararo integratsiyani ta’minlash darajasi muhim mezonlar sifatida namoyon bo‘ladi.

Demak, boshlang‘ich sinf darsliklarining didaktik imkoniyatlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘rganish va baholash ta’lim jarayonini takomillashtirish, o‘quvchilarning amaliy bilimlarini mustahkamlash hamda zamonaviy ta’lim talablariga javob beradigan shaxsni shakllantirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

Kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta’limning muhim metodologik asoslaridan biri bo‘lib, o‘quvchining egallagan bilimlarini amaliy faoliyatda qo‘llay olishi, mustaqil fikrlashi va turli hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. An’anaviy ta’limda asosiy e’tibor o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirishiga qaratilgan bo‘lsa, kompetensiyaviy yondashuvda bilim, ko‘nikma va malakalarni amaliyot bilan bog‘lash ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shu sababli boshlang‘ich ta’limda darsliklar mazmunini kompetensiyaviy talablar asosida takomillashtirish va baholash dolzarb pedagogik vazifalardan hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinf darsliklarining didaktik imkoniyatlari, avvalo, ularda berilgan o‘quv materiallarining mazmuni, topshiriqlarning xilma-xilligi, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mosligi hamda mustaqil faoliyatga yo‘naltirilganligi bilan belgilanadi. Darslik nafaqat bilim manbai, balki o‘quvchini izlanishga, kuzatishga, taqqoslashga, xulosa chiqarishga va o‘z fikrini asoslashga undovchi muhim didaktik vositadir. Ayniqsa, yangi avlod darsliklarida nazariy ma’lumotlar bilan bir qatorda amaliy, mantiqiy, muammoli va ijodiy topshiriqlarning berilishi ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Darsliklarni kompetensiyaviy yondashuv asosida baholashda bir nechta muhim mezonlarga e’tibor qaratish lozim. Jumladan:

- Bilimlarni amaliyotda qo‘llash – topshiriqlarning kundalik hayotiy vaziyatlar bilan bog‘liqligi.
- Mustaqil va tanqidiy fikrlash – o‘quvchini tahlil qilish, taqqoslash va xulosa chiqarishga yo‘naltirishi.
- Kreativlik – noodatiy yechimlar topish va ijodiy yondashuvni talab qilishi.
- Kommunikativ kompetensiya – o‘z fikrini og‘zaki va yozma ifodalash, muloqotga kirishish imkoniyatini yaratishi.
- Hamkorlikda ishlash – guruh va juftliklarda bajariladigan topshiriqlarning mavjudligi.
- Fanlararo integratsiya – bir nechta fan doirasidagi bilimlarni o‘zaro bog‘lash imkoniyati.

Masalan, boshlang‘ich sinf matematika darsliklarida berilgan kundalik xarid, vaqtni aniqlash, masofa va o‘lchov birliklariga oid masalalar o‘quvchilarning matematik savodxonligini rivojlantiradi. Bunday topshiriqlar orqali bola nafaqat matematik amallarni bajaradi, balki olgan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llashni ham o‘rganadi. Ona tili va o‘qish savodxonligi darsliklaridagi matn ustida ishlash, voqealar ketma-ketligini aniqlash, qahramonlarga munosabat bildirish va matn mazmuniga mos sarlavha

topish kabi topshiriqlar esa o‘quvchilarning kommunikativ, tahliliy va kreativ fikrlash kompetensiyalarini shakllantiradi.

Tabiiy fanlar darsliklarida uchraydigan kuzatish, tajriba o‘tkazish, tabiat hodisalarini taqqoslash va sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashga doir topshiriqlar alohida didaktik ahamiyatga ega. Masalan, o‘quvchilarga o‘simlikning o‘sishi uchun zarur sharoitlarni aniqlash, suvning tabiatdagi aylanishini kuzatish yoki ob-havo o‘zgarishlarini qayd etish vazifalarini berish orqali ularda tadqiqotchilik, kuzatuvchanlik va xulosa chiqarish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Shuningdek, yangi avlod darsliklaridagi topshiriqlarni 4K modeli bilan bog‘liq holda tahlil qilish ham muhimdir. Mazkur model kreativlik, kommunikatsiya, kollaboratsiya va kritik fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Masalan, guruhda muayyan muammoning yechimini topish kollaboratsiya va kommunikatsiyani, biror vaziyatga noodatiy yechim taklif qilish kreativlikni, berilgan ma’lumotlarni tahlil qilish esa kritik fikrlashni rivojlantiradi.

Xalqaro tajribaga nazar tashlaydigan bo‘lsak, Finlandiya va Singapur ta’lim tizimlarida ham o‘quvchilarning bilimlarni amaliyotda qo‘llashiga, mustaqil izlanishiga va muammolarni hal etishiga alohida e’tibor qaratiladi. Finlandiya ta’limida fanlararo integratsiya va hodisaga asoslangan o‘qitish, Singapur ta’limida esa matematik fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va amaliy topshiriqlar muhim o‘rin egallaydi. Ushbu tajribalar boshlang‘ich sinf darsliklarini baholashda nafaqat bilim berish imkoniyatini, balki o‘quvchining hayotiy kompetensiyalarini rivojlantirish darajasini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Shunday qilib, boshlang‘ich sinf darsliklarining didaktik imkoniyatlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida baholash ularning ta’limiy mazmuni, amaliy yo‘nalishi, topshiriqlar tizimi, fanlararo bog‘liqligi va o‘quvchi shaxsini rivojlantirish imkoniyatlarini yaxlit tahlil qilishni talab etadi. Bunday yondashuv darsliklarning haqiqiy pedagogik samaradorligini aniqlash va ta’lim jarayonini yanada takomillashtirishga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf darsliklarining didaktik imkoniyatlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida baholash zamonaviy ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Chunki darsliklar o‘quvchilarga nazariy bilim berish bilan bir qatorda, ularning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi, muammoli vaziyatlarni hal etishi va egallagan bilimlarini kundalik hayotda qo‘llay olish qobiliyatini rivojlantirishi lozim.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yangi avlod darsliklarida keltirilgan amaliy, mantiqiy, tadqiqotchilik va kreativ topshiriqlar o‘quvchilarning tayanch hamda fanga oid kompetensiyalarini shakllantirishda muhim didaktik vosita hisoblanadi. Ayniqsa, 4K modeli elementlarining o‘quv topshiriqlariga singdirilishi bolalarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga imkon yaratadi.

Shuningdek, Finlandiya va Singapur kabi rivojlangan ta’lim tizimlari tajribasi darsliklar mazmunini hayotiy vaziyatlar, amaliy faoliyat va fanlararo integratsiya bilan boyitish muhimligini ko‘rsatadi. Bu tajribalarni milliy ta’lim mazmuni va o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda qo‘llash boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shu asosda boshlang‘ich sinf darsliklarini baholashda topshiriqlarning faqat bilim berish xususiyatiga emas, balki o‘quvchilarda mustaqil izlanish, bilimlarni amaliyotda qo‘llash, muammolarga ijodiy yechim topish va hayotiy kompetensiyalarni shakllantirish imkoniyatlariga ham ustuvor ahamiyat qaratish zarur. Zero, kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirilgan darsliklar kelajakda bilimli, mustaqil fikrlaydigan va raqobatbardosh avlodni tarbiyalashning muhim pedagogik asosidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Me’yoriy-huquqiy hujjatlar
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
4. O‘zbekiston Respublikasi umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlari. – Toshkent.
5. II. Ilmiy-pedagogik adabiyotlar
6. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. – Toshkent: Sano-Standart, 2017.
7. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti.
8. Ro‘ziyeva D.I., Tolipov O‘.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2019.
9. Xutorskoy A.V. Klyuchevyye kompetensii kak komponent lichnostno-oriyentirovannoy paradigmy obrazovaniya. – Moskva, 2002.
10. Педагогіка вищої та середньої школи
11. Ishmuhamedov R.J., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2013.
12. III. Xalqaro ilmiy manbalar
13. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
14. OECD
15. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris: UNESCO, 2017.
16. IV. Darslik va internet manbalari
17. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 1–4-sinflar uchun darsliklar. – Toshkent.
18. Matematika. 1–4-sinflar uchun darsliklar. – Toshkent.
19. Tabiiy fanlar. 1–4-sinflar uchun darsliklar. – Toshkent.
20. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
21. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) rasmiy sayti.
22. UNESCO rasmiy sayti.